

ET BLAD AV ETIOPIAS KIRKEHISTORIE

Forholdet mellom den romersk katolske kirke og den koptiske kirke i Etiopia i det 13., 14. og 15. århundre

av

P. A. BREDVEI

I den siste menneskealder har det vært et sterkt drag av økumenikk innen de kristne kirker verden over. De større motsetningsforhold har i hvert fall blitt betydelig avrundet. Lederne innen de forskjellige kirker har gitt hverandre hånden over grensene. Det har blitt en sterkere følelse av brorskap og toleranse enn tidligere. Skal vi si: En klarere demonstrasjon av hva den kristne kirke burde være.

Men forventningene har sikkert ofte gått langt foran realitetene. Det nye kristne brorskapet har begrenset seg til respekt for hverandres dogmer, liturgi og arbeidsmåte, ikke til felles enhet. Veien til full økumenisk fellesskap er antagelig ennå langt borte — et utopia.

I et stort amerikansk televisjonsprogram nylig, var de fremste ledere innen Den katolske kirken, Den gresk ortodokse kirken, Den anglikanske kirken og Den protestantiske kirken tilstede. Der ble de enig om en ting: at de læremessige motsetninger ennå var store. Og Pave Paul VI har sagt at «de vanskeligheter som stenger for kristen enhet, tilsier en ikke å vente noen plutselig og tilfredsstillende løsning.» Paven gjorde det også klart at Den katolske kirke ikke var forberedt på å gi opp de dogmer som skilte den fra Den protestantiske kirken og Den gresk ortodokse kirken. Men det er antagelig også andre som har noe å kjempe for — noe de ikke uten videre er villig til å gi opp.

I denne forbindelse kan det være av interesse å gå tilbake i tiden og se på Den katolske kirkes forsøk på å oppta i seg Den koptiske kirken i Etiopia mellom det 13. og det 15. århundre.

Både før og etter korsfarertiden får vi gjennom pilegrimer flere små glimt av Den koptiske kirken i Palestina. Den hadde da en kirke på Golgata, og kirken over Jesu grav var da betjent og bevoktet av etiopiske munkere. Flere av korsfarer-fyrstene ble — med tillatelse av munkene — begravd nær denne kirken.

Ifølge Vatikanets arkiver skal 12 paver ha skrevet brev til den regjerende keiser i Etiopia mellom årene 1159 og 1429. De kristne land Nubia og Etiopia fikk også flere besøk av både religiøse og politiske utsendinger fra Europa mellom 1254 og 1632. Noen av dem kom tilbake, andre ikke.

Samtidig var det også enkelte besøk den andre veien. Men det som vakte mest oppsikt i det kristne Europa, var da pave Alexander III og den bysantiske keiser Emanuel Comnenus i 1165 fikk hver sitt brev fra en kristen potentat Prester Johannes. Og i 1177 fikk Paven et nytt brev. Om disse brevene ble sendt veien om Jerusalem eller direkte med etiopiske kurerer til Konstantinopel og Rom, sier historien ikke noe om.

I 1308 sendte den etiopiske keiser Wedem Arad en delegasjon på 30 mann til pave Klement V. Og i 1408 kom en flokk etiopiske pilegrimer på vei til Jerusalem gjennom Rom. I 1431 kom det også en delegasjon. Den ble fyrstelig mottatt av pave Eugene IV.

Fra 1438 til 1442 ble det holdt et stort økumenisk konsil. Det kom først sammen i Ferrara, flyttet så til Florens og deretter til Rom. Det hadde til oppgave om mulig å finne et grunnlag for å forene alle de kristne kirker under Den katolske kirken, dvs. Den gresk ortodokse, Den armenske, Den nestorianske, Den koptiske i Egypt og Etiopia og Den jakobitiske. Tanken var å skape en kristen enhet som kunne være et bolverk mot muhammedanismen, som da igjen reiste hodet under ledelse av ottoman-tyrkerne. Paven hadde fått respekt for den motstand Prester Johannes hadde vist, og han ville gjerne ha ham med i den kristne føderasjon.

På forhånd hadde Paven sendt en representant til Levanten, Alberto de Sarteano. Han hadde med brever og innbydelser til de kristne fyrster og patriarker. Et av disse brevene var adressert til den etiopiske keiser Prester Johannes. Men da Alberto ba den

egyptiske Sultan Bars-Bey om tillatelse til å reise gjennom riket hans, ble han nektet. På forhånd hadde Alberto besøkt det etiopiske kloster i Jerusalem og interessert abbed Nikodemus for Pavens økumeniske konsil.

Nikodemus sendte en delegasjon av etiopiske munkar til Rom, men gjorde det klart både for Alberto og delegasjonen at han ikke hadde fått noen autoritet fra sin kirke eller keiser Zera Jakob.

Alberto de Sarteano ser ikke ut til å ha vært helt tilfreds med abbed Nikodemus' manglende autoritet og mente han ville ha nådd et bedre resultat om han hadde fått talt med Prester Johannes selv. Han ville forsøke å nå ham ved å reise gjennom Mesopotamia, Den persiske gulf og Det indiske hav. Selv ble han syk på veien og måtte gi opp, men han oppmuntret de andre til å fortsette reisen. Men de ble tatt til fange av sjørøvere og tilbrakte flere år i fangenskap — til Paven fikk kjøpt dem fri.

Det var i 1441 at abbed Nikodemus' delegasjon kom til Rom. Den besto av 12 munkar, under ledelse av diakon Peter.

To år tidligere hadde Den greske og Den armenske kirken godtatt Paven som den øverste leder av den kristne kirken. (Nærmest for at den skulle stå sterkt overfor det muhammedanske presset.) Ryktet om at den etiopiske delegasjonen var ventende, skapte derfor stor glede. Paven var sikker på at den ville gjøre den samme innrømmelse som de andre, og han ville gjerne ha Prester Johannes med i den kristne føderasjon.

Men det var også en annen grunn. En konvensjon i Basel hadde innsatt Felix V, hertug av Savoy, som anti-pave. Resultatet av konsilet ville derfor styrke pave Eugene's makt innen kirken — ikke minst hvis han også fikk den etiopiske kirken under sitt domene. Prester Johannes var da omtalt som en av de største kristne fyrster i verden. Paven mottok nyheten om delegasjonen med stor glede, og han foreslo straks å flytte konsilet fra «det usle Florens» til den evige stad Rom.

Delegasjonen ble fyrstelig mottatt. Og selv den ting at Paven ble informert om dens begrensede autoritet, ser ikke ut til å ha dempet noe på hans glede. Abbed Nikodemus hadde nemlig sendt

med et brev hvor han forsikret Paven om at hans keiser uten tvil ville anerkjenne hans kristne overhøyhet, da han alltid hadde vært interessert i en kristen kirke forenet under én tro.

Diakon Peter var også fremme og talte. Han medga at han manglet autoritet til å inngå noen bindende avtale, men forsikret Paven at han ville arbeide for å nå denne kristne enhet. Diakon Peter var uten tvil en dyktig mann som kunne ordlegge seg godt og talte bra latin. Men han var ikke den som ville selge sin kirke og sin overbevisning uten å gjøre det klart at det var motsetningsforhold som måtte overvinnnes. Han nevnte bl. a. det monofysittiske dogmet. Han forsvarte sin kirkes dogmer med stor dyktighet overfor de katolske teologer, men på en slik måte at det ikke skulle bli noe hinder for en forening mellom de to.

Paven var tilfreds. Han sørget for at delegasjonens opphold i Rom ble så hyggelig som mulig. De fikk se alle relikviene fra Jesu og martyrenes liv. Blant dem var «vera icon» — duken som Veronica tørket Jesu ansikt med på veien til korset. Det var antagelig på Pavens ordre at det ble malt et gruppebilde av disse etioperne. Det ble også opprettet et etiopisk kloster i Rom, som fungerte i flere generasjoner.

Det var i 1484 at kong Johannes II av Portugal tok skrittet til å etablere en fast kontakt med Etiopia. Han sendte en ekspedisjon under ledelse av Bartolomeus Diaz langs kysten av Afrika for å undersøke muligheten av å komme fram sjøveien. Samtidig sendte han to menn som skulle forsøke å komme fram over Egypt. Det var Covilham og Paiva. Den første var navigatør og talte flytende arabisk. Paiva skulle forsøke å nå Etiopia direkte, mens den andre skulle samle opplysninger om kysten og handelen. Covilham kom etter en tid tilbake til Cairo. Der fikk han vite at kameraten var død før han kom fram til Etiopia. Han traff to arabisktalende jøder som kongen av Portugal hadde sendt for å finne ham. Han sendte den ene hjem med rapporten og reiste sammen med rabbi Habro til Aden og derfra til Den persiske gulf. Der fikk han en god del opplysninger om den etiopiske keiser Esken-der (1478—1494), og om keiserinne Eleni, som var regent fra 1494 til 1515 for den mindreårige sønnesønn David.

Covilham kom fram til Etiopia og ble vel mottatt av keiseren og prinsregenten. Ifølge noen kilder fikk han ikke tillatelse til å reise ut av landet igjen, giftet seg med en rik etiopisk kvinne og hadde flere barn med henne. Covilham skrev dagbok, og i den gir han oss mange opplysninger om landet. Han nevner blant annet de rike gullminer i Sofala. Han skrev også et brev til kongen av Portugal, og ba ham sende et skip med den hensikt å seile rundt Afrika. Det er antatt at det var den tanken som inspirerte Vasco de Gama i 1498.

I 1509 sendte keiserinne Eleni (Helena) en deputasjon til kong Emmanuel av Portugal. Denne kvinnen er kjent som en av de dyktigste av de kvinner som har sittet på Etiopias trone. Bakgrunnen for brevet var hennes engstelse for tyrkerne, som da hadde tatt Arabia og nå truet Egypt. De tok det ni år senere og hengte sultanen. Deretter bemektiget de seg flere av byene langs Det røde hav.

En annen ting var at tyrkerne hadde fått skytevåpen, noe Etiopia manglet. Eleni visste at Portugal, på grunn av disse våpen, hadde underlagt seg flere land i Afrika og Asia.

Som ambassadør sendte hun en ung etiopisk fyrste og en armenier ved navn Matheus. Den siste hadde vært rådgiver ved hoffet. Hensikten med reisen var dels å diskutere med katolske teologer forskjellen mellom deres og det koptiske kirkesyn, dels å stifte en good-will-kontakt med det portugisiske kongehus. Som gave hadde de med seg et kors som var laget av en bit av Jesu sanne kors – en tidligere gave til det etiopiske keiserhus.

Det tok 3–4 år før de kom fram til Portugal. Det fortelles at kong Emmanuel mottok korset knelende og med tårer i øynene, og takket Gud som hadde gitt ham et slik gave. Brevet fra keiserinnen var skrevet på arabisk. I det sto bl. a.: «Vår elskede bror, den mest kristne konge Emmanuel, korsets ridder, seierherren over de grusomme vantro og muhammedanerne. Må ditt rike utvide seg langt ut og vidt, og må Vår Herre og Forløser Jesus Kristus gi deg seier over alle dine fiender.»

Men brorparten av brevet handler om en mulig allianse med henblikk på å nedkjempe islam. Hvis kongen ville sende folk,

lover hun å skaffe «proviant så høye som fjell, nok til folk på tusen skip.» Dessuten foreslår hun giftermål, «deres sønner med våre døtre og våre sønner med deres døtre», for å styrke samholdet.

Nesten samtidig mottok kongen et brev fra visekongen Alberquerque av India. Han skriver at sammen med den etiopiske hær var det mulig å ta og ødelegge Mekka og likeså Egypt. Det siste kunne en gjøre ved å lede vannet til Den blå nil østover.

Resultatet av disse brev ble at kongen sendte en ambassadør og et personell på 14 til Etiopia. Blant dem var en lege og en prest, Francesco Alvarez. Sammen med de etiopiske utsendingene reiste de fra Portugal 7. april 1515, men nådde ikke etiopisk jord før 20. april 1520. Den gamle ambassadøren, Duarte Galvan, var da død. Og på veien fra Massawa og inn i landet døde også Matheus.

Mottagelsen ved hoffet var ikke så hjertelig som de hadde ventet. Grunnen var at Matheus, den eneste som kunne gi sikre opplysninger om Portugals kongehus og den vesterlandske kirken, var død, og at de brev og gaver portugiserne brakte med seg, var tilstillet enkekeiserinnen. Hun var nå gammel og hadde trukket seg tilbake. Dertil hadde den unge keiser, David II, vunnet flere seire over muhammedanerne øst i landet. Han vedgikk derfor nødig at hans bestemor hadde til hensikt å be Portugal om militærhjelp.

Men så hendte den ene ting etter den andre som svekket keiserens selvtillit. To ganger ble grupper av etiopiske pilegrimer på vei hjem fra Jerusalem overfalt i ørkenen og drept. Første gang mistet over 1000 menn, kvinner og barn livet, og den andre gangen over 300 munk og nonner. Og så skaffet tyrkerne de muhammedanske stammer nede ved kysten skytevåpen. Blant dem sto det fram en meget dyktig general, Ahmed ibn Ibrahimal (1506–1543), som fikk oppnavnet Granj — Den kjevhendte. Det var på et hengende hår at ikke hele Etiopia skulle gå tapt som et kristent land.

Da begynte keiseren og hans ministre på nytt å overveie keiserinne Eleni's ønske om militærhjelp. Uten skytevåpen og menn som kjente til bruken av dem, ville utsiktene være mørke. Keise-

ren fortalte ambassadør de Lima at han ville skrive til «sin bror Emmanuel og sin far Paven» og sende sin egen ambassadør til dem.

Til denne viktige oppgave ble valgt Zaga Zaab. Han var presteutdannet og hadde i mange år tjent både landet og kirken. Han reiste sammen med den portugisiske delegasjon som nå hadde vært fem år i landet. De forlot Massawa 28. april 1526, var innom Goa i India og kom til Portugal 24. juli neste år.

Under oppholdet i Etiopia hadde det oppstått et nært vennskap mellom pater Alvarez og Zaga Zaab, og også mellom den siste og den store humanisten og historikeren Damion de Goes. Begge disse portugisere har gitt oss noen ypperlige skildringer av datidens Etiopia.

Alle ble fyrstelig mottatt straks de nådde portugisisk havn. Kong Johannes III sendte sin kammerherre og kirken mange biskoper for å møte dem. En fyrste tok Zaga Zaab ved hånden, ledet ham fram til tronen og presenterte ham som «den store keiser Prester Johannes ambassadør». Mange kardinaler og fyrster var tilstede.

Fra keiser David overbrakte Zaga Zaab en krone av gull, «to span høy» – og to brev. Det ene brevet var til kong Johannes og det andre til hans far Emmanuel – som da var død. Begge disse brev rørte kongens hjerte. Etter dette sto pater Alvarez fram og fortalte at Prester Johannes hadde sendt et gullkors og et brev til Paven. Så ble Zaga Zaab innkvartert i et kloster, fikk flere tjenere, tre esler til ridedyr og en hofftolk som snakket arabisk.

Kongen og hans ministre studerte så brevene fra Etiopia. I brevet til kong Emmanuel – skrevet fem år tidligere – sto det bl. a.: «Du er min far, og jeg er din sønn. Vi er nær forbundet som to steiner i samme mur, for vi er innesluttet i Jesu Kristi kjærlighet.» Kongen ber om fagarbeidere på forskjellige områder, og at pater Alvarez må bli innsatt som biskop, for å føre de mange kristne som har falt fra og blitt muhammedanere, tilbake til den kristne kirke.

Men ingen av brevene fra den unge monark inneholdt noen klar uttalelse om en militærallianse mellom de to land. Han skrøt

til og med av at han alltid seiret over de vantro. Men i brevet til kong Johannes kom det allikevel fram et ønske om en nærmere forbindelse både religiøst og militært. Han ber også om «lærde menn som kan trykke bøker, skjære ut statuer og trekke gull og sølv ut av jordens indre». Han ber om leger, murere, snekkere, teglsteinarbeidere, sølv- og gullsmeder og våpensmeder. Han ønsker også at kong Johannes skal sende en ambassadør, «for vi er begge kristne konger». Og til slutt ber han om militærhjelp. Han mangler ikke verken gull, proviant eller menn, men offiserer som kan trene hans folk i bruk av skytevåpen.

Alt dette var med å glede den portugisiske kongen, men i en passus i brevet sto det: «Herre, la meg fortelle deg at jeg ikke er meget fornøyd med kongene i Europa. Jeg har blitt informert om at de ikke er forenet i hjertet og at de slåss med hverandre. Hvis jeg hadde en kristen konge til nabo, så skulle jeg være glad. Det skulle aldri bli noe annet enn fred mellom oss to.»

Denne åpne kritikk gjorde kanskje sitt til at årene gikk og ble til fem, og Zaga Zaab hadde ennå ikke kommet avsted til Paven med sitt kors og brev. Imens gikk diskusjonen mellom ham og de katolske prester og teologer ganske livlig. Likhets- og ulikhetspunkter i dogmene i de to kirker ble diskutert. Humanisten de Goes hadde som ung gutt sett armenieren Matheus ved hoffet og blitt interessert i Etiopia. Han hadde funnet et manuskript fra den tid hvor Matheus svarte på en del spørsmål angående dogmer og ritualer i Den koptiske kirken. Da han viste det til Zaga Zaab, sa denne at svarene var ufullstendige, og at det kom av at Matheus ikke var teolog. de Goes ba så Zaga Zaab svare mer fagmessig på de samme spørsmål. Men mens han arbeidet med det, åpnet plutselig veien seg for ham og pater Alvarez til å fortsette til Rom.

Dette var i 1533. Det ble arrangert en audiens med pave Klement VII. Kong Karl V var også tilstede. Det lille gullkorset og brevet fra Prester Johannes ble overbrakt, ledsaget av en velformet tale. Pater Alvarez gjorde det klart for Paven at den etiopiske keiseren uten noen som helst overtalelse hadde anerkjent Paven som den universale kristne kirkes overhode. For dette ble Paven meget glad. I brevet sto bl. a.: «Lykkelige og hellige far! På kne

og med et oppriktig hjerte sier jeg i ydmykhet at du er min far og at jeg er din sønn. Jeg ser opp til deg med ærbødighet.» Og når han taler om sitt folk, sier han: «Vi er dine får og du er vår hyrde.» Så ber han Paven sende lærde menn og arbeidere som kan lage glass, bygge hus og tekke dem med kobberplater og også sende musikanter for horn og trompeter og slike som kan lage sverd og rifler. «Om ikke du har slike folk, så be noen av dine sønner, de kristne konger, å sende meg dem,» skriver han. Men Paven var sikkert skuffet over at det ikke var noe klart ønske om å få prester og munk.

Så tar den unge monark Paven selv i skole og skriver: «Det er en alvorlig ting, Hellige Far, som jeg må få bringe fram for deg. Det er at du ikke formaner de kristne konger i Europa til å leve som brødre og ikke slåss med hverandre. Hvis vi forener oss, kan vi triumfere over muhammedanerne og utslette deres hellige profets grav.»

Den unge keiseren i det gamle Prester Johannes' rike er mer opptatt med den tekniske og militære hjelp han kan få, enn å bringe Den koptiske kirken inn under Rom. Det skjedde ikke før noen generasjoner senere og resulterte i åpen borgerkrig og et fullstendig brudd med Rom. Den gamle arven fra kirkemøtet i Calcedon med sitt monofysitiske dogme ble da enda kjærere for den gamle kirken i Prester Johannes' kirke.

LITTERATUR

David Mathew: Ethiopia.

A. H. M. Jones og Elisabeth Monroc: A History of Abyssinia.

de Lacy O'Leary: The Ethiopian Church.

E. A. Wallis Budge: The Saints of the Ethiopian Church, 4 bind.

Richard Pankhurst: The Ethiopian Observer.